

Mısri'nin "Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm" Adlı Yazma Eseri*

Öz: Kütüphane koleksiyonlarında ve yazma eserlerin tanıtıldığı fihristlerde "Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm" adlı eserin müellifi hakkında ortaya konulan bilgiler çok net değildir. Bunun yanında eser hakkında yapılan sınırlı çalışmalarda Mısri tefsirinin kaynakları, muhtevası ve takip edilen yöntem hakkında tatmin edici bilgiler sunulamamıştır. Bu çalışmada Mısri tefsiri konu olarak seçilmiştir. Çalışmada eser ve müellifi hakkındaki yanlış bilgileri tashih edilerek nüshaları tanıtılmıştır. Mısri'nin tefsirinde istifade ettiği kaynaklar tespit edilmiş ve tefsirindeki yöntemi kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, Muhtasar bir eser olmasından dolayı giriş bölümünde kısaca "ihtisâr" kavramı üzerinde durulmuştur. Çalışmada, Mısri tefsirinin Hicri 10. Yüzyılın sonları, 11. yüzyılın başlarında yaşamış olan Muhammed b. Ahmed ed-Dîbi el-Misri (ö. 1025/1616 [?])'ye ait olduğu belirlenmiştir. Tefsirin, başta Kurtubi ve Beyzâvi olmak üzere belirli kaynaklardan yararlanarak telif edilmiş dirayet ağırlıklı bir muhtasar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mısri tefsiri hakkında yeterli bilgilerin bulunmaması ayrıca tefsirde ihtisâr konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olması bu konuyu önemli kilmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İhtisâr, Mısri, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Kurtubi.

Mısri's Written Work Titled "Tafsîr al-Qur'ân al-'Azîm"

Abstract: The information about the author of the work named "Tafsîr al-Qur'ân al-'Azîm" in the library collections and in the indexes where the manuscripts are introduced is not clear. In addition, in the limited studies on the work, satisfactory information about the sources, content and method followed of the Mısri's exegesis could not be presented. In this study, Mısri's exegesis has been chosen as the subject. As a result of the study, it is determined that Mısri's Tafsîr belongs to Muḥammad ibn Ahmad al-Dîbi al-Misri (d. 1025/1616 [?]) who lived after the 10th century Hijri, early 11th century Hijri. It has been concluded that the tafsîr is a concise work that is copyrighted by making use of certain works with the acumen method, with priority in the tafsîr of al-Qurṭûbi and al-Bayḍawî. The lack of sufficient information about Mısri's tafsîr and the limited of studies on tafsîr makes this issue important.

Keywords: Qur'anic commentary, Condensation, Mısri, Tafsîr al-Qur'ân al-'Azîm, al-Qurṭûbi.

Mustafa
DİLSİZ**

* Bu çalışma, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmakta olan "Muhtasar Bir Eser Olarak Mısri Tefsiri" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı. E-Posta: mustafa.dilsiz@dpu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0282-2564.

Giriş

İhtisâr, Temel İslam Bilimlerinde ilk tedvin döneminden itibaren süregelen bir te'lif yöntemi olmuştur. İstılâhî anlamda ihtisâr, *bir metnin lafız veya konularını azaltılma, daha kapsamlı olan lafzı birçok manayı ihtiva edecek nitelikte az olana dönüştürme, manayı tam olarak kapsayacak şekilde lafzı özetleme işlemidir*.¹ Bu işleme dayanarak yazılan eserlere de “muhtasar” ismi verilmiştir. Yazılan eserlerin uzunluğundan dolayı okunmasının zaman alması, müellifin öğrencilerinden ve yakın çevresinden kendisine gelen muhtasar eser yazma talebi; bazı eserlerde asılsız bilgiler, yanlış inançlar, isrâilî haberler, zayıf veya mevzû hadislerin yer alması gibi belli başlı sebepler tefsirde ihtisâr faaliyetlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.² Tefsir ilminde müellifler yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına binaen değişik sebeplerle muhtasar eserler yazmışlardır.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Mısırî tefsiri de muhtasar olarak yazılan bu eserlerden biridir. Eserin müellifi hakkında pek fazla bilgi yoktur. *Keşfü'z-Zünûn, İdâhu'l-Meknûn ve Hediyetü'l-Ârifîn* gibi eserlerde yapılan taramada esere ve müellifine ait herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Onun hakkında başvurduğumuz yegâne kaynaklar, eserin el yazma nüshalarında müellif için zikredilen bazı nisbeler ve Edirnevî (ö. 1050/1640'tan sonra) 'nin tabakatındaki kısa tercemedir. Bu bilgilerden, müellifin Dimeşk'te doğup büyüdüğü; daha sonra Mısır'a geçip ed-Dibî, Minyetü'l-Mürşid ve Reşîd gibi beldelerde ikâmet ettiği anlaşılmaktadır. El yazma eserlerde onun için kullanılan “allâme, fehhâme” gibi lakaplar, onun yaşadığı dönemde tanınan bir üstat ve ilim adamı olduğunu göstermektedir. Doğum tarihi belli olmayan Mısırî'nin vefat tarihi ile ilgili olarak Edirnevî, Hicrî 1025 yılını not düşmüştür.³

Mısırî; eserinde özellikle, yazıldıkları dönemden günümüze kadar en çok okunan *Kurtubî, Beyzâvî* ve *Celâleyn* gibi önemli tefsir eserlerini kaynak olarak

¹ Ebu Zekeriyâ Muhiddîn b. Şeref Nevevî, *Tehzibû'l-Esmâ ve'l-Luğât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, ts.), 3/90-91; Abdullah b. Muhammed Şemrânî, *el-Medhal ilâ İlmi'l-Muhtasarât* (Riyad: Dârü Taybe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008), 16.

² Bk. Ali b. Saîd b. Muhammed Amrî, *el-İhtisâr fî't-Tefsîr-Dirâse Nazariyye* (Melik Suud Üniversitesi Kur'an İlimleri Kürsüsü, 2015), 54 vd.; İsmail Durmuş, “Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/57-59; Ali b. Abdullah b. Saîd Şehrî, “Esbâbu'l-İhtisâr fî't-Tefsîr”, *Mecelletü'ş-Şerîa ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye* 34/116 (2019), 89-123.

³ Mehmed b. Mehmed Edirnevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk. Süleyman b. Sâlih el-Hazî (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1997), 412; Muhammed b. Ahmed ed-Dibî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 206/46795), 1a, 262a; Muhammed b. Ahmed ed-Dibî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 208/21926), 1a, 460.

kullanmıştır. Birden çok eserin kaynak olarak kullanılmasıyla oluşturulan muhtasar eserlerin daha faydalı ve değerli olduğu göz önünde bulundurulduğunda,⁴ Mısırî'nin bu te'lifinin önemli bir muhtasar olduğu ortaya çıkmaktadır. Yazma halindeki bu eser üzerine Türkiye'de henüz bir çalışma yapılmamış olması ve eserin gerek kütüphane kataloglarında gerekse hakkında yapılan bazı çalışmalardaki bilgi hataları konuyu önemli hale getirmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında eserin Mısırî'ye aidiyeti, isimlendirilmesi, nüshaları, mukaddimesi, kaynakları ve yöntemi üzerinde durulmuştur.

1. Eserin Mısırî'ye Aidiyeti

Yazma tefsir eserleri üzerine çalışma yapan Mollaibrahimoğlu, Brockelmann'ın kaydını esas alıp, eserin müellifi olarak Ebû Hâmid Muhammed b. Abdirrahmân b. Alâiddin ed-Dimeşkî el-Mısırî ismini zikretmiştir.⁵ Ancak eserin söz konusu âlime nisbetinin birkaç sebepten dolayı hatalı olduğunu söyleyebiliriz:

1- Müellif tefsirinde Süyûtî (ö. 911/1505)'nin ismini birkaç yerde zikredip onu kaynak göstermektedir.⁶ Ebû Hâmid Muhammed b. Abdirrahmân b. Alâiddîn ed-Dimeşkî el-Mısırî'nin vefat tarihi dikkate alındığında; kendi çağdaşı olan, yaş olarak da kendisinde küçük olan Süyûtî'yi kaynak göstermesi biraz zor görünmektedir.⁷

2- Ebû Hâmid el-Mısırî ile ilgili biyografi kitapları, ona ait herhangi bir tefsirden bahsetmemişlerdir. O, daha çok siyasî ve idarî konularda eserler yazmıştır.⁸

3- Mollaibrahimoğlu'nun eserin müellifi olarak ismini zikrettiği Ebû Hâmid el-

⁴ Bk. Abdulğani Ahmed Cibr Müzhir, "Kavâidu'l-Ihtisârî'l-Menheciiyi fî't-Te'lîf", *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye* 59 (2000), 337-376.

⁵ Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007), 403; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (Leiden: E. J. Brill, 1938), 2/987.

⁶ Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 91), 160b, 291a, 405a; Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 92), 127a.

⁷ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmî' li Ehli'l-Karnî't-Tâsî'* (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1992), 7/84; İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin* (Beyrut: Daru İhyâi Tur'asî'l-Arabî, 1951), 2/215; Ebu Hâmid Muhammed b. Abdirrahmân b. Alâiddîn ed-Dimeşkî Mısırî, *Bezlû'n-Nesâihî's-Şer'iyye fimâ alâ's-Sultâni ve Vûlati'l-Umûri ve Sâiri'r-Raiyye* (Riyad: İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesi, 1996), 31.

⁸ Bk. Sehâvî, *Dav'ü'l-Lâmî*, 7/84; Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, 2/215; Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğib b. Abdulğani Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ-Dârü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1987), 10/156.

Mısır'ın biyografi kitaplarında bütün lakap ve nisbeleriyle ismi "Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hâmid b. Ahmed b. Abdurrahmân eş-Şems Ebû Hâmid b. eş-Şihâb el-Makdisî eş-Şâfiî" şeklinde geçmektedir. Ancak eserin değişik nüshalarında müellifle ilgili, Ebû Hâmid el-Mısır'ın yukarıda sayılan isim, lakap ve nisbelerinden farklı bazı lakap ve nisbeler mevcuttur. Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de 206 numaralı nüshaya ait 2. cilt ve 208 numaralı nüshaya ait 1. cildin ferağ kaydında müellifin ismi, "Muhammed b. Abdurrahman b. Alâiddin ed-Dimeşkî Menşeen ed-Dîbî Meskenen el-Ma'rûf bi'l-Mısırî eş-Şâfiî" şeklinde geçmektedir. 208 numaralı nüshaya ait 1. cildin zahriyesinde buna ek olarak "Nezîlu Minyeti'l-Mürşid" ifadesi bulunmaktadır. Mısır için sayılan bu nisbeler onun Dimeşk'te yetiştiğini, sonra Mısır'a geçerek Nil nehrinin kıyısında iki belde olan ed-Dîbî ve el-Mürşid'e yerleştiğini göstermektedir. Mollaibrahimoglu'nun eseri nispet ettiği Ebû Hâmid el-Mısır'ın hayatını ele alan biyografi kitapları onun ed-Dîbî ve el-Mürşid'de yaşadığına dair herhangi bir bilgi vermemiş, nisbeleri arasında bu belde isimlerini saymamıştır.⁹

Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de 206 ve 207 kayıt numaralı iki nüshanın kütüphane kaydında müellifin ismi "Muhammed b. Abdurrahmân b. Ahmed Ebû Abdillâh el-Buhârî Alâuddin el-Mulakkab bi'z-Zâhid" olarak kaydedilmiştir. Ancak eserin söz konusu müellife ait olması da imkânsızdır. Zira el-Buhârî hicrî 546 yılında vefat etmiştir.¹⁰ Oysa Müellif, hicrî 671 yılında vefat eden Kurtubî'nin tefsirini kaynak olarak kullanmıştır.

el-Ezher Üniversitesinde eserin tahkiki üzerinde çalışan bazı araştırmacılar,¹¹

⁹ Bk. Sehâvî, *Dav'û'l-Lâmî*, 7/84; Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, 2/215; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, 10/156.

¹⁰ Bk. Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris Zirikî, *el-Â'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 6/196; Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Süm'ânî Ebû Sa'd Mervezî, *Müntehab min Mu'cemi Şuyûhi's-Süm'ânî* (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kutub, 1996), 1492-1493; Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısırî Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye* (Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphâne, ts.), 2/76; Ebû'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî İbn Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim* (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1992), 244.

¹¹ Abdussabûr Ahmed Mahmud Ensârî, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm (el-Müsemma Tefsîru'l-Mısırî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddin el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli'l-Cüz'it-Tâsî ile Nihâyeti'l-Cüz'il-Hâdî Aşer* (Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 23; Mansur Abdulaziz Mahmud Siyâm Sabrî, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm el-Müsemma: Tefsîru'l-Mısırî li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddin el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli Sûrati'l-Mücâdele ilâ Âhiri Sûrati Nûh* (Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 6; Muhammed Ahmed Hüseyin Mahmûd, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm el-Müsemma (Tefsîru'l-Mısırî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddin el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli Sûrati'l-Cinn ile Âhiri Sûrati'n-Nâs* (Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 13-14.

eserin müellifinin Ebû Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn Şemsuddîn el-Bâbilî el-Kâhirî el-Ezherî eş-Şâfiî el-Mısırî (ö. 1077/1666) olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak bu doğruyu göstermemektedir. Şöyle ki:

1- Daha önce belirttiğimiz gibi nüshalarda müellifin isminin yanına "ed-Dimeşkî Menşeen ed-Dîbî Meskenen el-Ma'rûf bi'l-Mısırî eş-Şâfiî" şeklinde; müellifin yerleştiği, yaşadığı ve nisbet edildiği bazı beldeler zikredilmiştir. el-Bâbilî'nin hayatını ele alan biyografi kitaplarında ona ait bu tür nisbelere yer verilmemiş ve onun bahsi geçen beldelerde yaşadığına dair herhangi bir bilgiyi aktarmamışlardır.¹² Ayrıca o, "Mısırî" nisbesiyle değil "Bâbilî" nisbesiyle meşhur olmuştur.

2- Bütün nüshalarda eserin ismi "Tefsiru'l-Mısırî" şeklinde kayıt altına alınmıştır. Hiçbir nüshada "Tefsiru'l-Bâbilî" şeklinde Bâbilî'nin nisbesine atfen bir isimlendirme yapılmamıştır.¹³

3- Bâbilî'nin biyografisinden, onun Fıkıh ve Hadis'le iştigal ettiğini anlıyoruz. Onun müfessir olduğuna ve Tefsir alanında bir eser yazdığına dair herhangi bir bilgi yoktur.

Bu değerlendirmelerden sonra eserin müellifinin yukarıda ismi geçen âlimlerden biri olmadığı âşikârdır. İsimlerde benzerlikler olsa da nüshalar üzerinde müellifin künyesi ve nisbeleriyle ilgili kayıtlardan yola çıkarak yaptığımız araştırmadan sonra eserin müellifinin hicrî 1025 yılında vefat eden "Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mısırî el-Mürşidî" olduğu kanaatine vardık. Eser üzerinde tahkik çalışması yapan Cühemî de bu görüştedir.¹⁴ Ayrıca Edirnevî'nin; onun Kurtubî'ye dayandırarak tefsirlerin özeti cemettiği bir eser yazdığını ifade etmesi de bu kanaati pekiştirmektedir.¹⁵

2. Eserin İsimlendirilmesi

Müellif gerek eserin mukaddimesinde gerek tefsir bölümünde eserinin ismini zikretmemiştir. Eserin nüshalarının ferağ kaydında veya zahriyelerinde

¹² Bk. Zirikî, *el-Â'lâm*, 6/270; Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbuddin b. Muhammed el-Muhibbî el-Hameviyyü'l-Asl Dimeşkî, *Hulâsatü'l-Eser fi Âyânî'l-Karnî'l-Hâdi Aşer* (Beyrut: Dârü Sâdir, 1284), 4/39-42; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 2/290; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, 11/34; Muhammed Abdulhayy b. Abdulkebir b. Muhammed el-Hasenî İdrîsî, *Fihrisu'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselâât* (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982), 2/210-212.

¹³ Rebî Yusuf Şehâte Cühemî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemmâ (Tefsiru'l-Mısırî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli'l-Cüz'il-Hâmisi ve'l-İşrine ile Nihâyeti'l-Cüz'is-Sâbî ve'l-İşrine* (Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 4.

¹⁴ Cühemî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8.

¹⁵ Edirnevî, *Tabakât*, 412.

“*Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*” ismi not düşülmüştür. Ragıp Paşa nüshasının 3. cild ferağ kaydında, Dârü'l-Kütüb 206 nolu nüshanın 2. cild ferağ kaydında, 208 nolu nüshanın 1. ve 2. ciltlerinin zahriyelerinde bu isim kayıtlıdır.¹⁶

Eser, yazılmasından sonraki dönemde “*Tefsîru'l-Mısırî*” ismiyle meşhur olmuştur. Ragıp Paşa nüshasının 2. cildin zahriyesinde ve Dârü'l-Kütüb'te bulunan 207 numaralı nüshanın ciltlerindeki zahriyede temlik kaydının yanında “*Tefsîru'l-Mısırî*” ifadesi yer almaktadır.¹⁷ Bu isimlendirme muhtemelen daha sonraki dönemlere ait olsa da eserin daha çok meşhur olan ismi haline gelmiştir.

Yukarıdaki isimlendirmeler dışında Müfessirin biyografisini yazan Edirnevî, Mısırî'nin “*ed-Durru'l-Masûn fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Meknûn*” isimli bir eser yazdığını belirtmiştir.¹⁸ Ancak Edirnevî dışında eserin bu ismini zikreden olmamıştır.

3. Eserin El Yazma Nüshaları

1. Çalışmamızda esas aldığımız Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan nüshalar dört ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt 91, ikinci cilt 92, üçüncü cilt 93 ve dördüncü cilt 94 numaraya kaydedilmiştir. Birinci cilt 406 varak, Kur'an'ı Kerim'in başından En'âm sûresi'nin sonuna kadar; ikinci cilt 338 varak, A'râf sûresinin başından İsrâ sûresi'nin sonuna kadar; üçüncü cilt 275 varak, Kehf sûresi'nin başından Fâtır sûresi'nin sonuna kadar; dördüncü cilt 401 varak, Yâsîn sûresi'nin başından Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadardır. Nüshalar 21 satır düzeninde yazılmıştır. Sayfa geçişleri reddâde¹⁹ ile yapılmıştır. Kur'an lafızları aynı hatla fakat kırmızı renkte yazılmıştır. Bu nüshada bazı hatalar mevcuttur. Örneğin ikinci ciltte 215. varaktan sonraki varak ta 215 olarak numaralandırılmıştır. Son varaktaki numara 337 olmasına rağmen nüsha 338 varaktır. Ancak aynı nüshada 327. varak ya kayıp ya da bize ulaşan kısımda eksiklik vardır. Kütüphane kaydında müellifin ismi, “Ebû Hâmid Muhammed b. Abdirrahmân b. Alâiddîn ed-Dimeşkî el-Mısırî” şeklinde geçmektedir. Eser,

¹⁶ Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 93), 274b; Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 206/46795), 262a; Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 208/21927), 1a; Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 208/21926), 1a.

¹⁷ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 92), 1a; Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 207/48516), 1a; Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 207/46797), 1a.

¹⁸ Edirnevî, *Tabakât*, 412.

¹⁹ Yazma eserlerde sayfaların sıralanışını göstermek için bugün uygulanmakta olan sayfaların üstüne veya altına numara koyma sistemi mevcut olmadığından bir önceki sayfanın altındaki sol köşeye sonra gelen sayfanın ilk kelimesi yazılırdı. Buna reddâde denilmiştir. Bk. İsmail E. Erünsal, “Reddâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/515.

kütüphanede "Sabîhatü'l-Ehad" ismiyle kaydedilmiştir. Ancak bu isimlendirme yanlıştır. Zira hattat birinci cildin ferağ kaydında söz konusu cildi pazar sabahında (صبيحة الأحد)²⁰ tamamladığını not düşmüştür. Burada geçen ifade eserin ismi zannedilmiştir. Üçüncü cildin ferağ kaydında tefsirin ismi "Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm" olarak geçmektedir. Birinci cildin yazımı Hicrî 1050 yılı Cemâziyelevvel ayının 22'sinde tamamlanmıştır. Dördüncü cildin yazımı ise Hicrî 1052 yılı Muharrem ayının 9'unda tamamlanmıştır. 4. cildin ferağ kaydında "برسم مولانا عبد الرحمن أفندي" ifadesi, nüshanın yazımında Mevlâna Abdurrahman Efendi nüshasının esas alındığını; 183. varaktaki mukabele ve tashih kaydı²¹ ise müellif nüshasıyla mukabele edildiğini göstermektedir. Bu durum Ragıp Paşa nüshasını diğerlerine göre daha önemli hale getirmektedir.

2. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye'de 206 numaralı arşiv kayıtlı nüsha dört ciltten meydana gelmektedir. Birinci cildin mikrofilm numarası 46554, ikinci cildin mikrofilm numarası 46795, üçüncü cildin mikrofilm numarası 48515, dördüncü cildin mikrofilm numarası 64796'dır. Birinci cilt Kur'an'ın başından Mâide sûresinin sonuna kadar, 244 varaktır. İkinci cilt En'âm sûresinin başından Kehf sûresinin sonuna kadar, 262 varaktır. Üçüncü cilt Meryem sûresinden Yâsîn sûresinin sonuna kadar, 192 varaktır. Dördüncü cilt Saffât sûresinin başından Kur'an'ın sonuna kadar, 223 varaktır. Nüshalar 27 satır olarak yazılmıştır. Kur'an lafızları ve tefsir aynı yazıyla yazılmıştır. Bize ulaşan mikrofilm renksiz olduğu için Kur'an lafızlarının farklı renkle yazılıp yazılmadığını tespit edemedik. Sayfa geçişleri reddâde ile yapılmıştır Eserin kapağı üzerinde "Tefsîru'l-Mısırî" ibaresi bulunmaktadır. Nüshanın yazılış tarihi ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Kütüphane kaydında müellifin ismi "Muhammed b. Abdurrahman b. Ahmed Ebû Abdullah el-Buharî Alâiddin el-Mülakkab bi'z-Zâhid", vefat yılı ise hicrî 546 olarak not edilmiştir.

3. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye'de 207 numaralı nüsha iki cilttir. Nüshanın birinci cildinin mikrofilm numarası 48516, ikinci cildin mikrofilm numarası 46797'dir. Birinci cilt Kur'an'ın başından İsra sûresi'nin sonuna kadar 332 varaktır. İkinci cilt Kehf sûresi'nin başından Kur'an'ın sonuna kadar 207 varaktır. Sayfalar 35 satır düzeninde yazılmıştır. Kur'an lafızları aynı hat ve renkle yazılmıştır. Sayfa geçişleri reddâde ile yapılmıştır. Kütüphane kaydında eserin müellifi ile ilgili bilgiler 206 numaralı nüsha ile aynı şekilde geçmektedir. Birinci cildi hattat, hicrî 1083 yılında tamamladığını not düşmüştür.²²

²⁰ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 407a.

²¹ Nüshanın, başka nüsha veya nüshalarla karşılaştırıldığını ve yanlışlarının düzeltildiğini gösteren kayıt ve işaretlere mukabele ve tashih kaydı denilmiştir. Bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Eserler Terminolojisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 38.

²² Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 207/48516), 332b.

4. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye'de 208 numaralı nüsha üç ciltten müteşekkildir. Birinci cildin mikrofilm numarası 21926, ikinci cildin mikrofilm numarası 21927, Üçüncü cildin mikrofilm numarası 22100'dür. Birinci cilt Kur'an'ın başından Kehf sûresinin sonuna kadar 460 varak, ikinci cilt Meryem sûresinden Fâtır sûresinin sonuna kadar 170 varak, üçüncü cilt Yâsîn sûresinin başından Kur'an'ın sonuna kadar 219 varaktır. Birinci cilt ve ikinci cilt 31, üçüncü cilt 29 satır düzeninde yazılmıştır. Sayfa geçişleri reddâde ile yapılmıştır. Renksiz olarak elimize geçen mikrofilmlerde Kur'an lafızlarının silik görünmesi renkli olarak yazıldığını göstermektedir. Kapak üzerinde eserin ismi "Tefsir'ul-Kur'ani'l-Azîm", müellifin ismi ise "eş-Şeyh el-İmam el-Âlim el-Allâme el-Muhakkik el-Veliyy ez-Zâhid el-Ârif billâhi Teâlâ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn el-Mısrî eş-Şâfiî Nezîlu Minyete'l-Mürşid" şeklinde kaydedilmiştir. Nüshanın yazım tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi olmamakla beraber üçüncü cildin zahriyesinde hicrî 1137 yılına ait bir temellük kaydı bulunmaktadır.²³

Elimize ulaşan yukarıdaki dört nüsha dışında el-Ezher kütüphanesinde 2097 ve 31 numaralı kayıtlarla nüshalar bulunmaktadır. Mekke Harem kütüphanesinde ise 169 numaralı kayıtlarla eserin farklı bir nüshasının dördüncü cildi bulunmaktadır.²⁴

4. Eserin Mukaddimesi

Mısrî, Mukaddimesinde; "*Hayatım boyunca Kur'an'la uğraşmayı, fikrimi ve gayretimi bu yolda sarf etmeyi uygun buldum. Bunun için Kur'an'a dair özlü bir açıklama yazmak istedim. Bu açıklamada tefsire, dile, i'râb ve kırâatlere dair nüktelerin yer almasını istedim.*" diyerek bu eseri yazma amacını ve eserin kapsamını özetlemiştir. Devamında; "*Yazdıklarımı çoğunlukla Kurtubî Tefsiri'ne dayanarak birkaç tefsirden aldım. Âyetin hükmünü İmam Şâfiî'nin mezhebi ve diğer âlimlerin görüşüne göre açıkladım...*"²⁵ cümleleriyle eserin te'lifinde kaynak olarak özellikle "*Kurtubî Tefsiri*"nden yararlanacağına, fikhî hükümleri ise Şâfiî mezhebine dayanarak açıklayacağına işaret etmiştir.

Mısrî, mukaddimedeki konuları "*Kurtubî Tefsiri*"nden ve *el-İtkân*'dan²⁶ ihtisâr

²³ Bk. Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mısrî el-Mürşidî Mısrî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 208/22100), 1a.

²⁴ Bk. *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: Ulûmu'l-Kur'ân* (Amman: Müessesetü Âli'l-Beyt, 1989), 3/890.

²⁵ Mısrî, *Tefsîru'l-Mısrî* (Râgıp Paşa, 91), 1b-2a.

²⁶ Örneğin "*Fezâilu'l-Kur'ân ve Kur'an'a Teşvik*" konusunu çoğunlukla "*el-İtkân*"dan özetleyerek nakletmiştir. Bk. Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 4/120-124; krş. Mısrî, *Tefsîru'l-Mısrî* (Râgıp Paşa, 91), 2a-3a.

ederek yazmıştır. Mukaddimede ele aldığı konular şunlardır:

Fezâilu'l-Kur'ân ve Kur'ân'a Teşvik, Kur'ân Hâmilinin Dikkat Etmesi ve Gâfil Olmaması Gereken Durumlar, Kur'ân'ın Cem Edilmesinin Sebebi- Hz. Osman'ın Kur'ân'ı Çoğaltması, Kur'ân Sûre ve Âyetlerinin Tertibi, Kur'ân Sûre Âyet Kelime ve Harf, Kur'ân'ın Noktalanması ve Şekli, İ'câzu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın İnzâli ve Hz. Peygamber'e Vahyinin Keyfiyeti, Hz. Peygamber'in "Bu Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir, ondan kolay geleni okuyunuz." Sözü'nün Anlamı, Mekkî ve Medenî Bilgisi, Arap Lehçeleri Dışındaki Kelimeler Kur'ân'da Geçmiş midir, Müfessir'in İhtiyaç Duyduğu Sebeb-i Nüzûl Bilgisi, Hitap Çeşitleri.²⁷

Mukaddimede, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e Vahyinin Keyfiyeti, Mekkî ve Medenî Bilgisi, Sebeb-i Nüzûl ve Hitap Çeşitleri konuları dışındaki diğer konular Kurtubî Tefsirin'in Mukaddimesinde geçen konularla aynıdır. Bununla birlikte Mısırî, "Kurtubî Tefsiri"nin mukaddimesinde geçen bazı konuları almamıştır.²⁸

5. Kaynakları

Mısırî, tefsirinin mukaddimesinde eserinin çoğunluğunu Kurtubî'den istifade etmek suretiyle meydana getirdiğini ifade etmiştir.²⁹ Biz de Mısırî'nin tefsirini incelediğimizde, mukaddimesinde belirttiği şekilde, yararlandığı eserlerin çok sınırlı olduğunu gördük. Bu yüzden kaynak eserlerden nakil yaptığı bölümlerde ismi geçen eserleri onun kaynakları arasında göstermeyeceğiz.

5.1. Eser İsmi veya Müellif İsmi Zikrederek Nakilde Bulunduğu Kaynaklar

1- Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddîn el-Kurtubî, *el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'an (Tefsîru'l-Kurtubî)*

Kurtubî'nin eseri, Mısırî'nin temel olarak kullandığı kaynaktır. Mısırî, ele aldığı âyetin tefsirini özellikle Kurtubî'nin tefsirinden yaptığı ihtisârla şekillendirmiştir. Bunun yanında diğer kaynaklardan eklemelerle âyetlerin tefsirini tamamlamıştır.

2- Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*

"Beyzâvî Tefsiri", Mısırî'nin "Kurtubî Tefsiri"nden sonra en çok başvurduğu eser

²⁷ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 1b-18a.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddîn Kurtubî, *el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1964), 1/1-86; krş. Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 1b-18a.

²⁹ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 2b.

olmuştur. Mısırî, Beyzâvî'den nakillerde bulunduğunda genellikle onun ismini vermemiş,³⁰ çok az yerde ismini zikretmiştir.³¹

3- Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*

4-Ebû Abdillah Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî- Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tefsîrûl-Celâleyn*

Bilindiği gibi bu eserin iki müellifi vardır. Bu yüzden Mısırî bazen Mahallî'nin³² bazen de Süyûtî'nin³³ ismini vermiştir.³⁴ Ancak hemen hemen her varakta "Celâleyn Tefsiri"nden alıntı yapmasına rağmen iki müellifin ismini çok nadir zikretmiştir.

4- Şeyhu'l-İslam Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân es-Siddikî el-Bekrî (ö. 952/1545), *Tefsîru'l-Bekrî (Teshîlü's-Sebil fî Fehmi Meâni't-Tenzil)*

Bekrî'nin yazdığı bu eser üç cilt halinde basılmıştır.³⁵ Mısırî birkaç yerde onun adını zikrederek,³⁶ bazen de ismini vermeden ondan nakilde bulunmuştur.³⁷

5- Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*

³⁰ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 188b-189a; Krş. Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşî (Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 4/190.

³¹ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 35a, 103b; Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 92), 296a; Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 14b; Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî Mısırî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 94), 35b, 54a.

³² Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 258b; Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 94), 196b.

³³ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 143a, 160b, 405a; Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 92), 127a.

³⁴ Celâleyn tefsirini Kehf sûresinden Nas sûresinin sonuna kadar el-Mahallî, Fatıha sûresinden Kehf sûresine kadar ise Süyûtî tefsir etmiştir. Bk. Ali Akpınar, "Tefsîrû'l-Celâleyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/294-295. Bu yüzden Mısırî iki âlimin tefsir ettiği sürelelere uygun olarak isimlerini zikretmiştir.

³⁵ Bk. Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân es-Siddikî el-Bekrî, *Tefsîru'l-Bekrî (Teshîlü's-Sebil fî Fehmi Meâni't-Tenzil)*, thk. Ahmed Ferîd Mezîdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010).

³⁶ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 23a, 50b, 51a, 63a; Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 94), 132a, 213b.

³⁷ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 27a, 77a, 123b, 124a.

Mısırî, mukaddimede ele aldığı konuları çoğunlukla *el-İtkân*'dan nakillerle tamamlamıştır.³⁸ Bunun dışında, usûl konularının açıklanması kapsamında en fazla bu eserden yararlanmıştır. Örneğin, Bakara sûresi 35. âyette³⁹ Hz. Âdem'e hitabın "hitâbu'l-ayn" olduğuna dair açıklamayı "el-İtkân"dan nakletmiştir.⁴⁰

5.2. Mısırî'nin Eser veya Müellif İsmi Zikretmeden Nakilde Bulunduğu Kaynaklar

Burada ele alacağımız kaynaklar, üstteki başlık altında incelediğimiz kaynaklar dışında, Mısırî'nin nadir olarak başvurduğu eserlerdir. Eseri incelememiz neticesinde Mısırî'nin, bu eserleri ve müelliflerinin isimlerini zikretmediği halde onlardan nakillerde bulunduğunu belirledik. Mısırî, mukaddimesinde hüküm bildiren âyetleri Şâfiî mezhebine dayanarak tefsir edeceğini işaret etmiş ve buna uygun olarak; Kurtubî'nin ahkâm âyetlerine dair açıklamalarının yanında, Şâfiî mezhebinin belli başlı eserlerinden de alıntılar yapmıştır. Ancak kitapta bu eserlerden bahsetmemiştir. Mısırî'nin isim vermeksizin nakilde bulunduğu eserler -Müteşâbih âyetlerle ilgili yazılan *Fethu'r-Rahmân* hariç- Şâfiî fıkına dair yazılmıştır.

1- Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 926/1520), *Fethu'r-Rahmân bi-Keşfi mâ Yeltebisü fi'l-Kur'ân* Müteşâbih âyetler hakkında te'lif edilmiş olan eseri Mısırî nadir olarak kullanmış ancak müellifin ismini zikretmemiştir. Örneğin, Bakara 35. Âyette "وَكَلَّا مِنْهَا / *ikiniz ondan yiyiniz...*"⁴¹ lafzının A'râf sûresinde "ف" harfiyle gelip burada "و" harfiyle gelmesinin sebebi⁴² ve Bakara 132. Âyette Hz. Ya'kûb'un çocuklarına "وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ" / *yalnız ona teslim olmuş mü'minler olarak can verin*"⁴³ hitabındaki emrin mahiyetiyle ilgili olarak el-Ensârî'nin açıklamalarını almıştır.⁴⁴

³⁸ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 2b-3a, 7b-8a, 15b-16a, 16b-17a, 17b.

³⁹ "عَٰدُ وَرَوْحُكَ الْجَنَّةَ وَكَلَّا مِنْهَا رَعَدًا حَيْثُ شِئْتُمْ وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ" / *Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz" dedik.* Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), el-Bakara 2/35.

⁴⁰ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 94), 50b; krş. Süyûtî, *el-İtkân*, 3/110.

⁴¹ el-Bakara 2/35.

⁴² Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 50b; krş. Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'r-Rahmân bi-Keşfi mâ Yeltebisü fi'l-Kur'ân* (Beirut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1983), 21.

⁴³ el-Bakara 2/132.

⁴⁴ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 101a; krş. Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'r-Rahmân*, 40.

2- Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), *Ucâletü'l-Muhtâc ilâ Tevcih'il-Minhâc*.⁴⁵

3- Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*.⁴⁶

4- Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî (ö. 957/1550), *Hâşiyetü Esne'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib*.⁴⁷

5- Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Ğâyetü'l-Vusûl ilâ Şerhi Lübbi Usûl*.⁴⁸

6. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Mısırî tefsiri üzerine Türkiye'de herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Mısır el-Ezher Üniversitesi'nde bazı araştırmacılar eserin farklı bölümlerini tahkik etmişlerdir. Eserle alakalı olarak ulaşılabildiğimiz çalışmalar şunlardır:

1- Abdussabûr Ahmed Mahmud Ensârî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm (el-Müsemmâ Tefsîru'l-Mısırî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli'l-Cüz'it-Tâsîr ilâ Nihâyeti'l-Cüz'il-Hâdî Aşer* (Kâhire: el-Ezher, Doktora Tezi, 2007)

2- Rebî Yusuf Şehâte el-Cühemî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemmâ (Tefsîru'l-Mısırî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli'l-Cüz'il-Hâmisi ve'l-İşrine ile Nihâyeti'l-Cüz'is-Sâbîi ve'l-İşrine* (Kâhire: el-Ezher, Doktora Tezi, 2007)

3- Mansûr Abdulaziz Mahmud Siyâm Sabrî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemmâ: Tefsîru'l-Mısırî li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli Sûrati'l-Mücâdele ilâ Âhiri Sûrati Nûh* (Kâhire: el-

⁴⁵ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 255b; krş. Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü'l-Mülakkın, *Ucâletü'l-Muhtâc ilâ Tevcih'il-Minhâc* (İrbid: Dârü'l-Kitâb, 2001), 3/1047.

⁴⁶ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 249a; krş. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), IV/297-298.

⁴⁷ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 91), 153a; krş. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî Remlî, *Hâşiyetü Esne'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib* (Kâhire: Dârü'l-Kitâbü'l-İslâmî, ts.), 3/155.

⁴⁸ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 94), 83b; krş. Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî Zekeriyyâ el-Ensârî, *Ğâyetü'l-Vusûl fi Şerhi Lübbi'l-Usûl* (Kâhire: Dârü'l-Kütübü'l-Arabiyye el-Kubrâ, ts.), 59.

Ezher, Yüksek Lisans Tezi, 2007)

4- Muhammed Ahmed Hüseyin Mahmûd, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemmâ (Tefsîru'l-Mısırî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddin el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli Sûrati'l-Cinn ilâ Âhiri Sûrati'n-Nâs* (Kâhire: el-Ezher, Yüksek Lisans Tezi, 2007)

7. Mısırî'nin Eserindeki Metodu

Daha önce belirttiğimiz gibi Mısırî, tefsirinin malzemesini belli başlı kaynaklardan derleyerek oluşturmuştur. Ancak o, kaynak eserlerden naklettiği bilgileri belli bir ihtisâr işleminden geçirdikten sonra eserine almıştır. Bu yüzden onun metodunu muhtasar bir eser çerçevesinde değerlendirmek gerekecektir.

7.1. Kaynaklara Başvuru Yöntemi

Bilindiği gibi Kurtubî, âyetleri değişik meselelere ayırarak incelemiştir. Ancak Mısırî, Kurtubî'nin bu metoduna bağlı kalmamış, kendi ihtisâr yöntemiyle hareket etmiştir. Örneğin, Kasas sûresi 29. âyette Kurtubî üç mesele olduğunu ifade ettikten sonra birinci mesele başlığı altında “فلما قضى موسى الأجل / *Mûsâ sûreyi geçirdiğinde...*” bölümüyle ilgili olarak, Hz. Mûsâ'nın geçirdiği bu sürenin ne olduğunu ele almıştır. İbn-i Abbâs'tan rivayet edildiğine göre bu sürenin on sene olduğu, Tâberî'nin Mücâhid'den aktardığı bir rivâyete göre ise on yıldan sonra bir on yıl daha olduğudur. Ancak İbn-i Atiyye'nin bunu zayıf bulunduğunu zikretmiştir. İkinci mesele başlığı altında “وسار بأهله” ifadesinden yola çıkarak ayette kişinin ailesini (eşini) istediği yere götürebileceğine delil bulunduğunu belirtmiş ve bunun hangi sebep ve şartlarda geçerli olduğunu eklemiştir. Üçüncü meselede ise âyetteki “أتس من جانب الطور نارا” / *Tur tarafında bir ateş gördü...* ifade hakkında, daha önce Tâha sûresinde konuyu ele aldığını belirterek herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Son olarak “جدوة” kelimesinin kıraatıyla ilgili bilgileri vermiştir⁴⁹

Mısırî ise âyetin tefsirini meseleler şeklinde ele almamış ancak Kurtubî'nin bu meseleler altında verdiği bilgileri ve açıklamaları ihtisâr etmiştir. Burada Hz. Mûsâ'nın geçirdiği zamanın on yıl olduğunu, bir rivâyete göre onun (kayın pederinin) yanında başka bir on yıl daha ikâmet ettiğini aktarmış ancak bu rivâyetin zayıf olduğunu ifade etmemiştir. “وسار بأهله” ifadesiyle ilgili olarak; Hz. Mûsâ'nın, eşini babasının izniyle Mısır yönüne götürdüğünü açıklamıştır. Âyetin

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmî*, 13/280-281.

“آنس من جانب الطور نارا” bölümüyle ilgili olarak, “Tur’a bakan yönden, uzaktan bir ateş gördü.” demiştir. Kurtubî’nin ikinci ve üçüncü meseleler altındaki ifadelerini Mısırî tefsirine yansıtmamış, bu bölümleri “*Celâleyn*” ve “*Beyzâvî*” tefsirlerinden alıntılarla tamamlamıştır.⁵⁰ “جذوة” kelimesinin kıraati ve anlamıyla ilgili ise Kurtubî’nin cümlelerini ihtisar ederek almıştır.⁵¹

Söz konusu âyetin tefsirinde iki eseri karşılaştırmamız neticesinde Mısırî’nin, nakilde bulunduğu Kurtubî tefsirinin, âyetleri belli başlı konular kapsamında; meseleler altında inceleme yöntemine uymadığını, kendi ihtisâr yöntemine uygun olarak nakilde bulunduğunu ve Kurtubî’nin değinmediği bazı konuları başka eserlerden alarak âyetin tefsirini tamamladığını müşahade ettik.

Mısırî, bazen çok az değişiklikle veya hiç değiştirmeden Kurtubî tefsirinden nakillerde bulunmuştur. Örneğin Tevbe sûresi 102. âyetin tefsirinde Mısırî, Kurtubî’den aldığı cümleleri herhangi bir değişikliğe tabi tutmadan nakletmiştir. Bu kısımdan tekrar niteliğindeki bölümleri ise hazfetmiştir.⁵² Yine “وَمَا جَعَلَ”⁵³ “أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ”⁵⁴ âyetinin tefsirinde Kurtubî’nin cümlelerinden herhangi bir değişiklik yapmadan nakletmiştir.⁵⁴ Mısırî, çoğunlukla Kurtubî’den naklettiği bölümleri ihtisâra tabi tutarak ondan önemli gördüklerini almıştır. Bunu yaparken bazen işlediği konunun bütünlüğüne uygun olarak; Kurtubî tefsirinde daha önce geçen cümleleri, ondaki tertibin tersine, öne geçirerek naklettiğini görürüz. Örneğin; Bakara sûresi 35. âyetin tefsirinde Havvâ ile ilgili cümleleri Kurtubî’den aktarmış daha sonra “اسكن” emrinin manasıyla ilgili cümleleri nakletmiştir. Kurtubî tefsirinde ikinci konu, Mısırî tefsirinde sıralamada daha önce geçmiştir.⁵⁵ Kehf sûresi 9. ve 10. âyetlerin tefsirinde olduğu gibi bazen Kurtubî’den aldığı bölümleri nakletmede seçici davranmış ve belli başlı cümleleri tefsirine almıştır.⁵⁶

⁵⁰ Mısırî, *Tefsîru’l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 173b; krş. Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî Mahallî - Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn* (Kâhire: Dârü’l-Hadîs, ts.), 512; Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzil*, 4/176.

⁵¹ Mısırî, *Tefsîru’l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 173b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 13/281.

⁵² Mısırî, bahsi geçen kişilerin sayısı ile ilgili görüşler ve daha önce geçenlerle mana yönünden benzerlik taşıyan rivayetler gibi tekrar ve detay içeren bilgileri almamıştır. Bk. Mısırî, *Tefsîru’l-Misrî* (Râgıp Paşa, 92), 101b-102a; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 8/241-243.

⁵³ el-Ahzâb 33/4.

⁵⁴ Mısırî, *Tefsîru’l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 227a; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 14/118.

⁵⁵ Mısırî, *Tefsîru’l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 50b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 1/299, 301.

⁵⁶ Mısırî, âyette özellikle “rakim” kelimesinin manalarıyla ilgili Kurtubî tefsirinde geçen bilgileri yoğun bir ihtisâra tabi tutmuş ve özet bilgileri nakletmiştir. Bk. Mısırî, *Tefsîru’l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 3a-

Mısırî, ele aldığı âyetin tefsirini Kurtubî'den naklettiği bölümlerin yanında daha çok "Bezzâvî Tefsiri"nden istifade ederek tamamlamıştır. O, bazen iki müfessirin eserlerinden karışık olarak nakillerde bulunmuştur. Bakara sûresi 234. ve 235. âyetlerin tefsirini; karışık olarak, iki eserden parça parça alıntılarla tamamlamıştır.⁵⁷ Bazı âyetlerin tefsirinde ise Mısırî'nin "Bezzâvî Tefsiri"nden aldıkları, "Kurtubî Tefsiri"nden naklettiği bölümlerden daha fazla olabilmektedir. Örneğin, Mâide sûresi 21. âyetin tefsirinde Kurtubî'den sadece bir cümle alıp geri kalanını "Bezzâvî tefsiri"yle tamamlamıştır.⁵⁸ Mısırî, Kurtubî'nin tefsir etmediği âyet bölümlerinin tefsiri için muhtasar bir eser olan "Celâleyn Tefsiri"nden de yararlanmış. Onun Celâleyn'den aldığı bölümler genellikle kısa cümleler ve açıklamalardan ibarettir.⁵⁹ Ayrıca; i'rabı müşkil kelimelerin i'rab açıklamalarında,⁶⁰ ihtilafı konularda⁶¹ ve zayıf görüşlerin reddinde⁶² nadiren Bekrî'nin tefsirine başvurmuştur.

7.2. Kaynaklardan Naklettiği Bilgileri İhtisâra Tabi Tutması

Mısırî, ihtisâr yöntemine bağlı olarak; kaynak eserde müellifin konuyu uzattığı yerleri, aynı konuda tekrar niteliği taşıyan benzer veya detay sayılacak bilgileri almamıştır. Örneğin, ezanın teşrii hakkındaki âyetin⁶³ tefsirinde belli bir bölümü Kurtubî'den naklettikten sonra; ezanın rüyada görülmesi ve teşriindeki tarihî bilgiler, ezan ve kametin hükmü gibi konularda Kurtubî'nin anlattıklarını eserine almamıştır.⁶⁴ Yine Hz. Süleyman ve karınca kıssasının belli bir bölümünü naklettikten sonra Kurtubî'nin, kıssanın devamında istitrat sayılabilecek anlatımını nakletmemiştir.⁶⁵

3b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 10/356-359.

⁵⁷ Örneğin âyetteki "أَوْ أَكُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ" bölümünün tefsirini, Bezzâvî'nin "أي أضمرتم في قلوبكم قصد" Mısırî'nin "فَرَّقَ اللَّهُ الْجَنَاحَ عَمَّنْ أَرَادَ تَرْوُجَ الْمُعْتَدَةِ مَعَ" ifadesi ve Kurtubî'nin "التَّعْرِضُ مَعَ الْإِكْتَانِ وَنَهَى عَنِ الْمُؤَاعَدَةِ الَّتِي هِيَ تَصْرِيحٌ بِالْتَّرْوِجِ" ifadesini bir araya getirerek tamamlamıştır. Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 156a-156b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 3/174-192; Bezzâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1/145-146.

⁵⁸ Mısırî, âyetin tefsirinde Kurtubî'den sadece "وقيل دمشق تظاهرت الأخيراً أنها قاعدة الجبارين وعن ابن عباس" bölümünü nakletmiştir. Âyetin tefsiriyle ilgili diğer yazdıklarını Bezzâvî'den almıştır. Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 321b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 6/125; Bezzâvî, *Envâru't-Tenzil*, 2/121.

⁵⁹ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 171b-172a; krş. Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 509-510.

⁶⁰ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 94), 132a; krş. Bekrî, *Teshîlu's-Sebil*, 3/237.

⁶¹ Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 51a; krş. Bekrî, *Teshîlu's-Sebil*, 1/48-49.

⁶² Bk. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 63a; krş. Bekrî, *Teshîlu's-Sebil*, 1/57.

⁶³ el-Mâide 5/58.

⁶⁴ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 236a-236b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 6/224-226.

⁶⁵ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 155b-156a; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 13/170-172.

Mısırî, kaynak eserlerde geçen detaylı Fikhî meselelere girmekten genellikle imtina etmiştir. Örneğin, Kurtubî'nin; eşler arasında hüküm verecek hakemlerle ilgili tafsilat,⁶⁶ korku namazı,⁶⁷ ganimetlerin yerleri,⁶⁸ cizyenin miktarı ve cizye alınacak kişilerde aranan şartlar⁶⁹ gibi fûruâta girip detaylı incelediği konuları Mısırî, “Fûruâtta açıklanmıştır.”⁷⁰ diyerek geçiştirmiş ve eserinde yer vermemiştir.

Mısırî, kaynak eserlerden nakil esnasında bazen kiraatle ilgili bölümleri tefsirine almamıştır. Örneğin Bakara sûresi 6. âyetin tefsirinde Kurtubî'den ilgili bölümü aldıktan sonra âyette geçen “أَأَنْذَرْتَهُمْ” kelimesinin kiraatıyla ilgili Kurtubî'nin ele aldığı tartışmalara değinmeden sonraki âyetin tefsirine geçmiştir.⁷¹ Bakara 132. âyetin tefsirinde “وصى” fiilinin manası ve kelimenin kökeni ile arkasından gelen zamir hakkında Beyzâvî'nin değerlendirmesini almış; ancak kelimenin kiraati hakkında Beyzâvî'nin yaptığı açıklamalara yer vermemiştir.⁷²

Mısırî, Kurtubî'nin âyetlerin tefsirinde zikrettiği hadislerin bir kısmını almamıştır. Mesela Hicr sûresi 49. âyetin tefsirinde Kurtubî'nin ümit ve ümitsizlikle ilgili verdiği hadisi⁷³ aktarmış ancak âyetin sebab-i nüzûlüne dair açıkladığı iki hadisi⁷⁴ almamıştır.⁷⁵ Yine İbrahim sûresi 4. âyette “لبيّن لهم” kısmının tefsirinde Kurtubî iki hadis⁷⁶ zikretmiş ancak Mısırî bunlardan birini nakletmeyi yeterli görmüştür.⁷⁷

⁶⁶ en-Nisâ 4/35.

⁶⁷ en-Nisâ 4/102.

⁶⁸ el-Enfâl 8/1.

⁶⁹ et-Tevbe 9/29.

⁷⁰ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 267b; 292b; Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 92), 47a; 77b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 5/175 vd.; 5/373-374; 7/362-363; 8/109 vd.

⁷¹ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 27b; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 1/184-185.

⁷² Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 100b; krş. Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1/107.

⁷³ Bk. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü lhyâi Turâsî'l-Arabî, 1991), “Tevbe”, 4.

⁷⁴ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Matîr el-Lahmî eş-Şâmî Ebu'l-Kâsım et-Taberânî Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Selefi (Kâhire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 1994), 13/104 (No. 248); Ebü Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî Abdullah b. Mübârek, *ez-Zühd ve'r-Rekâik*, thk. Habîburrahmân el-Â'zamî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 312 (No. 892); Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûlî'l-Kur'ân*, thk. İsam b. Abdu'l-Muhsin el-Humeydân (Dammâm: Dârü'l-İslâh, 1992), 277.

⁷⁵ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 92), 259b; Kurtubî, *el-Câmî*, 10/34.

⁷⁶ Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 13/522 (No. 8203); Müslim, “imân”, 70 (No. 240); Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis ân Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî (Medine: Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye, 1992), 2/876 (No. 942).

⁷⁷ Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 92), 237a; krş. Kurtubî, *el-Câmî*, 9/340.

Kurtubî bazen hadisleri senedleriyle aktarırken Mısırî, senedleri hafız ederek nakletmiştir. Nisâ sûresi 60. âyetin sebab-i nüzûlü olarak anlatılan, münafıkla bir yahudinin anlaşmazlığı hakkındaki rivayette⁷⁸ Kurtubî senedi: "Yezid b. Zürey', Davud b. Hind'den; o da Şa'bî'den..." şeklinde vermiştir. Aynı rivayeti Mısırî, "Şa'bî'den" demekle yetinmiş ve seneddeki diğer iki ismi zikretmemiştir.⁷⁹

Mısırî, kaynak eserlerin aynı konu hakkında istişhâd olarak verdiği âyet ve şiir beyitlerini de ihtisâra tabi tutarak almıştır. Örneğin Mısırî, Furkân sûresi 36. âyette "فقلنا اذهباً" ifadesinde hitabın birine mi; yoksa ikisine mi olduğuna dair tartışmaya bağlı olarak Kurtubî'nin, Kuşeyrî'den naklettiği bölümde verdiği âyeti almış; ancak onun konuyu açıklamak için zikrettiği diğer âyetlere yer vermemiştir.⁸⁰ Yâsin sûresi 69. âyette Kurtubî, Kur'ân'da bazı âyetleri⁸¹ misal vererek bunların şiir olmadığını belirtmiştir. Mısırî, Kurtubî'nin bu âyetle ilgili açıklamalarını ihtisâr ederek almış; fakat burada misal verilen âyetleri nakletmemiştir.⁸² Sebe sûresi 14. âyette geçen "منسأته" kelimesinde bulunan hemzenin okunuşu hakkında Kurtubî'nin açıklamalarını ihtisâr ederek aktarmış ve kelimenin okunuşuna misal getirilen beyitleri⁸³ nakletmemiştir.⁸⁴ Kurtubî'nin, Mü'min sûresi 28. âyette geçen "بعضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ" ifadesinde "بعضُ" kelimesinin ifadeye kattığı manayı açıklamak için verdiği iki beyitten birini naklederken diğerini almamıştır.⁸⁵ Örneklerde görüldüğü gibi Mısırî, kaynak eserlerden nakilde bulunduğu, bazen istişhâd olarak verilen âyet veya beyitleri almadan konuyu açıklayan bölümleri ihtisâr etmiştir. Bazen de bunlardan bir veya birkaçını nakletmiştir.

Kurtubî, genellikle tartışmalı konular hakkında bütün görüşleri aktardıktan sonra kendi görüşünü beyan etmiştir. Mısırî, Kurtubî'nin bu şekilde açıkladığı görüşlerini genellikle ona nispet ederek aktarmıştır. Örneğin Kehf sûresi 74.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ Mervezî, *Ta'zîmu Kadri's-Salâh* (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 2/658 (No. 711).

⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/263; krş. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 91), 276a.

⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/30-31; krş. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 129a-129b.

⁸¹ Âl-i İmrân 3/92; es-Saff 61/13; Sebe 34/13.

⁸² Kurtubî, *el-Câmi'*, 15/52; krş. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 94), 11a.

⁸³ ضَرَبْنَا بِمِنْسَأَةٍ وَجْهَهُ فَصَارَ بِذَاكَ مَهِينًا ذَلِيلًا. أَمِنْ أَجْلِ حَيْلٍ لَا أَبَاكَ ضَرَبْتَهُ بِمِنْسَأَةٍ قَدْ جَرَّ حَبْلَكَ أَحْيَلًا. وَقَائِمٌ قَدْ تَرَكَ أَمَكِيَّةً إِذَا لَمْ أَرْضَهَا أَوْ " قَدْ يُدْرِكُ الْمُنَاتِي بَعْضَ حَاجَتِهِ وَقَدْ يَكُونُ مَعَ الْمُتَعَجَّلِ الرَّكْلِ " Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/279-280.

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/279; krş. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 93), 253a.

⁸⁵ مِثْرًا أَمَكِيَّةً إِذَا لَمْ أَرْضَهَا أَوْ " قَدْ يُدْرِكُ الْمُنَاتِي بَعْضَ حَاجَتِهِ وَقَدْ يَكُونُ مَعَ الْمُتَعَجَّلِ الرَّكْلِ " beytini almış, " يَرْبِطُ بَعْضَ النَّفُوسِ حِمَامَهَا " beytini ise almamıştır. Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 15/307; krş. Mısırî, *Tefsîru'l-Misrî* (Râgıp Paşa, 94), 61b.

âyette Kurtubî, Hz. Hızır'ın çocuğu nasıl öldürdüğü ile ilgili gelen üç farklı rivâyeti cemetme yoluna gitmiştir. Mısırî de onun bu değerlendirmelerini, ona nispet ederek nakletmiştir.⁸⁶

Mısırî'nin yöntemi kapsamında üzerinde durulması gereken başka bir husus da "fâide" başlığı altında açıklamalara yer vermesidir. Bu tür açıklamalarda müfessir, tefsir ettiği âyetin esas konusu dışında; âyetle tâlî bağlantısı olan bir meseleyi ele alıp incelemiş ve okuyucunun nazar-ı dikkatini celbetmeye çalışmıştır. Hz. Peygamberin hanımlarına dünya hayatı ve Hz. Peygamber arasında seçim yapmalarını emreden Tahyîr âyetinin⁸⁷ tefsirini verdikten sonra "fâide" başlığı altında Hz. Peygamberin eşleri hakkında bilgi vermesi buna örnektir.⁸⁸ Hz. Peygamberin eşleriyle ilgili bilgi âyetin doğrudan bir konusu olmadığı halde Mısırî, fâide başlığı altında bu bilgiye değinmiştir.

Sonuç

Tefsirde muhtasar eser te'lifi farklı dönemlerde, değişik sebeplerle kaleme alınmıştır. Muhtasar eser müelliflerinden bazıları te'lif amacını açıkça ifade ederken bazıları bu konuda açıklama yapmamıştır. Mısırî de eserinde açık bir şekilde neden bu muhtasar eseri yazdığını zikretmemiştir; ancak bir ilim adamı olarak, öğrencilerinden ve çevresinden böyle bir talep geldiğini tahmin etmek mümkündür.

Çalışmamızda eserin aidiyetiyle ilgili dile getirilen görüşlerin hatalı olduğu belirlenmiştir. Söz konusu tefsirin Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mısırî el-Mürşidî eş-Şâfiî'ye ait olduğu tespit edilerek bu konuda öne sürülen yanlış bilgiler tashih edilmiştir. Ragıp Paşa kütüphanesinde bulunan katalog kaydındaki isimlendirmenin hatalı olduğu anlaşılmış, kitabın isimlendirilmesi konusundaki tereddüt giderilmiştir. Nüshalar üzerinde yapılan inceleme sonucunda eserin isminin "*Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*" olduğu, sonraki dönemlerde ise "*Tefsîru'l-Mısırî*" olarak şöhret bulduğu bilgisine ulaşılmıştır. "*Mısırî Tefsiri*" üzerine yapılan sınırlı çalışmalarda eserin metodu ve kaynakları konusunda net bilgiler verilememiştir. Bu yüzden çeşitli eserlerle karşılaştırmalı okumalar yapılarak Mısırî'nin kitabında ismini verdiği veya vermediği kaynakları tespit edilmiş ve metodu vuzuha kavuşturulmuştur. "Mısırî Tefsiri"nin Kurtubî ve Beyzâvî ağırlıklı olmak üzere; belirli eserlerin kaynak alınmasıyla yazılmış dirayet ağırlıklı bir muhtasar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mısırî, kitabında yazdıklarını kaynak eserlerden alsa da, onların te'lif yöntemine

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11/21; krş. Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 93), 19a.

⁸⁷ el-Ahzâb 33/28.

⁸⁸ Mısırî, *Tefsîru'l-Mısırî* (Râgıp Paşa, 93), 234a-234b.

uymamış ve kendine has bir üslupla eserini tamamlamıştır. Kaynak eserlerden alınan rivayetleri, sened zincirindeki isimlerin tamamı yerine genellikle tek isme dayandırmıştır. Kaynak eserlerde istiḥâd edilen âyetleri, hadisleri ve şiiir beyitlerini ya almamış ya da çok azını zikretmekle yetinmiştir. Kaynak eserlerde daha uzun olarak anlatılan konuları ihtisâra tabi tutarak eserine almıştır. En çok nakilde bulunduğu Kurtubî tefsirinde detaylı olarak üzerinde durulan fikhî meseleleri detaya girmeden vermiştir. Kurtubî'nin görüş veya tercih belirttiği noktaları Kurtubî'ye atfederek aktarması ve "fâide" başlıkları altında anlattığı konuyla dolaylı bir bağlantısı bulunan meselelere değinmesi onun yönteminde göze çarpan diğer hususlardır.

Mısri, birden çok eserden kaynak olarak yararlanmış ve ihtisâr yöntemini kendine has bir üslupla uygulayarak bu kaynaklardan özgün bir eser meydana getirmiştir. Ancak, hangi kaynaktan; i'rab, belâgat, kıraat vb. alanlardan hangisiyle daha çok yararlanıldığının belirsiz oluşu eserde dikkat çeken bir eksiklik olarak görünmektedir. Muhtasar bir eser olmakla beraber kaynak eserlerde geçen kıssaların bazen ihtisâr edilmeksizin yer alması ve kaynak eserlerde geçen zayıf rivâyetlere, İsrâiliyyât barındıran haberlere yer verilmesi de eserin eleştiriye açık yönlerindedir.

Kaynakça

- Abdullah b. Mübârek, Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî. *ez-Zühd ve'r-Rekâik*. thk. Habîburrahmân el-Â'zamî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akpınar, Ali. "Tefsîrül-Celâleyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Amrî, Ali b. Saîd b. Muhammed. *el-İhtisâr fî't-Tefsîr-Dirâse Nazariyye*. Melik Suud Üniversitesi Kur'an İlimleri Kürsüsü, 2015.
- Bağdâdî, İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî. *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*. Beyrut: Daru İhyâi Tur'asi'l-Arabî, 1951.
- Bekrî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrahmân es-Siddîkî. *Tefsîru'l-Bekrî (Teshîlü's-Sebil fî Fehmi Meânî't-Tenzîl)*. thk. Ahmed Ferîd Mezîdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2010.
- Bezzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'âşî. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1997.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur*. Leiden: E. J. Brill, 1938.
- Cühemî, Rebî' Yusuf Şehâte. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemma (Tefsîru'l-Mısri) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddin el-Mısri eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evvelî'l-*

- Cüz'il-Hâmisi ve'l-İşrine ile Nihâyeti'l-Cüz'is-Sâbîi ve'l-İşrine*. Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.
- Dimeşki, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbuddin b. Muhammed el-Muhibbî el-Hameviyyü'l-Asl. *Hulâsatü'l-Eser fî Âyânî'l-Karnî'l-Hâdi Aşer*. Beyrut: Dârü Sâdir, 1284.
- Durmuş, İsmail. "Muhtasar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/57-59. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Edirnevî, Mehmed b. Mehmed. *Tabakâtü'l-Müfessirin*. thk. Süleyman b. Sâlih el-Hazfî. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1997.
- el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsî'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: Ulûmu'l-Kur'ân*. Amman: Müessesetü Âli'l-Beyt, 1989.
- Ensârî, Abdussabûr Ahmed Mahmud. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm (el-Müsemmâ Tefsîru'l-Misrî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn el-Misrî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli'l-Cüz'it-Tâsîr ile Nihâyeti'l-Cüz'il-Hâdi Aşer*. Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.
- Erünsal, İsmail E. "Reddâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/515. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Buğyetü'l-Bâhis ân Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*. thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî. Medine: Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye, 1. Basım, 1992.
- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâli el-Misrî. *Tâcu't-Terâcim*. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1992.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Misrî. *Ucâletü'l-muhtâc ilâ Tevcihi'l-Minhâc*. İrbid: Dârü'l-Kitâb, 2001.
- İdrîsî, Muhammed Abdulhayy b. Abdulkebir b. Muhammed el-Hasenî. *Fihrisu'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşhât ve'l-Müselâlat*. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2007.
- Kehhâle, Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğib b. Abdulğani. *Mu'cemu'l-Müellifin*. Beyrut: Mektebetü'l-Müsenâ-Dârü lhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1987.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Misrî. *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*. Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphâne, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddîn. *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kâhire: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1964.
- Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî - Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1. Basım, ts.
- Mahmûd, Muhammed Ahmed Hüseyin. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemmâ (Tefsîru'l-Misrî) li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddîn el-Misrî eş-Şâfiî Dirase*

- ve *Tahkîk Min Ewveli Sûrati'l-Cinn ile Âhiri Sûrati'n-Nâs*. Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Mervezî, Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Süm'ânî Ebû Sa'd. *Müntehab min Mu'cemi Şuyûhi's-Süm'ânî*. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kutub, 1996.
- Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ. *Ta'zîmu Kadri's-Salâh*. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1. Basım, 1985.
- Mısırî, Ebu Hâmid Muhammed b. Abdirrahmân b. Alâiddîn ed-Dîmeşkî. *Bezlû'n-Nesâihi's-Şer'iyye fimâ alâ's-Sultânî ve Vûlati'l-Umûri ve Sâiri'r-Raiyye*. Riyad: İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesi, 1996.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 206/46795.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 208/21926.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 91.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 92.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 93.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 208/21927.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 207/48516.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 207/46797.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 208/22100.
- Mısırî, Muhammed b. Ahmed ed-Dîbî el-Mürşidî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa, 94.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Eserler Terminolojisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Tefsir Literatürü*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dârü İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1991.
- Müzhir, Abdulğani Ahmed Cibr. "Kavâidu'l-Ihtisârî'l-Menheciyyi fi't-Te'lîf". *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye* 59 (Mayıs 2000), 337-376.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Tehzîbû'l-Esmâ ve'l-Luğât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Remlî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî. *Hâşiyetü Esne'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib*. Kâhire: Dârü'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.
- Sabrî, Mansur Abdulaziz Mahmud Siyâm. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm el-Müsemma*:

Tefsiru'l-Mısırî li Ebî Abdillâh Muhammed b. Alâiddin el-Mısırî eş-Şâfiî Dirase ve Tahkîk Min Evveli Sûrati'l-Mücâdele ilâ Âhiri Sûrati Nûh. Kâhire: el-Ezher Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-Lâmî li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1992.

Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân.* thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.

Şehrî, Ali b. Abdullah b. Saîd. "Esbâbu'l-İhtisâr fi't-Tefsîr". *Mecelletü's-Şeria ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 34/116 (2019), 89-123.

Şemrânî, Abdullah b. Muhammed. *el-Medhal ilâ İlmî'l-Muhtasarât.* Riyad: Dârü Taybe li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1. Basım, 2008.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc.* Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Matîr el-Lahmî eş-Şâmî Ebu'l-Kâsım et-Taberânî. *el-Mu'cemu'l-Kebîr.* thk. Hamdî b. Abdilmeccid es-Selefi. Kâhire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 2. Basım, 1994.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-. *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân.* thk. İsam b. Abdu'l-Muhsin el-Humeydân. Dammâm: Dârü'l-İslâh, 2. Basım, 1992.

Zekerıyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî. *Fetħu'r-Raħmân bi-Keşfi mâ Yeltebisü fi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1983.

Zekerıyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî. *Ğâyetu'l-Vusûl fi Şerhi Lübbi'l-Usûl.* Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Arabıyye el-Kubrâ, ts.

Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-Â'lâm.* Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.